

som skal blive nælde, må tidligt brænde (1682), man kan også tage kål af nælde; kærlighed er som koskarn, den falder snart på et nældeblad og snart på et rosenblad; der kommer ikke haldår (misvækst) på skoldenælde (1688ff; 2); der går sjældent pest på eddernælde (Bornholm; 3); kloge høns gør (eller: lægger) også i nælde (1688ff; 4); lægger du æg i nælde, må du selv hente dem ud (5); ræven gør ikke æg i nælde (5); at gøre i nælde = foretage sig noget dumt, overilet; nælde avler nældefrø (Mønt 1735; 6); nælde og kæltringer skal man tage på i en fart, så skader de mindst (7); man kan ikke gå uden spor gennem brændenælde og tjørne.

Jeg kender ukrudtet (eller: krudtet), sagde fanden, han brændte sin røv på nælden (da han forrettede sin nødtørft) (8). Velkommen i det grønne, sagde fanden, han satte sin oldemor i nælde; han har det på fornemmelsen ligesom kællingen, der plukkede nælde i mørke (Vendssyssel; 9).

Vove et greb om nælden; tage fast om nælden; gribe nælden med roden = vise moralsk mod, gå lige til en ubehagelig sag.

Hvad er det, der altid brænder og dog hverken har træ eller tørv? – Hvad står uden for huset og brænder, men tænder aldrig ild? (10). – Gæt en ting, der ret kan brænde, men ikke er så hed (Sønderjylland; 11).

En flaske »brændenælde« er vagabonders slang for kogesprit (12).

Lad fjenden plukke blomster derude, hvor han vil, · nælde hos de sønderjyske piger *Holger Drachmann* 1877 (13).

Nældens genstand for ringeagt skyldes, at den er ubehagelig at stifte nærmere bekendtskab med, at den ikke har »rigtige« blomster, og at den ofte gror i afkroge, ved møddinger, på ruin-tomter o.a. ryddepladser.

Som nælden er en pige med bidsk og bittert sind, · thi rører du den lempeligt, så brænder du dit skind. · Men er dit greb kun dristigt og fast din hånd, dit mod, · du rusker uden smerte den op med top og rod. *Christian Winther*, Træsnit 1828, sml. 821g 102.

LITTERATUR: (1) 570 nr. 743; 878 1,384; (2) 878 1,312 og 2,147, 151,202; 306 240; (3) 92 1,1906, 178; (4) 586 1,535; 228e 2,712; 984 326; 85 45; (5) 488d 262,394; (6) 586 2,307; (7) 586 2,255; 198 33; (8) 586 1,200 (1800-t); 488d 470; (9) 958 10,1933-34, 99; (10) 466 39; (11) 885 2,1925-26,189; (12) 85b 72; (13) 203b ed. 1909,72.

Springknap, *Parietaria officinalis*

kan ligne en lav nælde, men er uden brændhår; de uanselige grågrønne blomster sidder i tætte klynger på ofte rødligt anløbne stængler, de fire sammenbøjede støvdragere springer ved let piring op og samtidig åbnes støvknapperne.

Gror hist og her ved gærder og mure nær købstæder, herregårde og klostertomter, og er sandsynligvis indført som lægeplante i middelalderen. En stor forekomst s.f. Nykøbing F stammer måske fra det gamle kloster (1).

Springknap 1796ff; *nat og dag* o. 1450, SSlesvig, eller *dag og nat* begyndelsen af 1500-t – 1867, fra tysk på grund af en navneforveksling med Blåtoppet Kohvede (*Melampyrum nemorosum*) som har tvefarvet blomsterstand; *St. Pedersurt* 1533ff dyrket i klosterhaver, helgenens tilknytning dog måske tilfældig; *mururt* 1622-1914, *murnælde*, *vægurt* 1810 (2).

LITTERATUR: (1) 540 53; (2) 689 2,190-92.

LÆGEMIDLER

I urtebøgernes kildeskrifter er med 'springknap' sine steder ment *Parietaria erecta*, som ikke gror i Danmark.

Saften stiller blod fra næsen eller munden; knust til varmt urindrivende omslag på brystet; lægges blandet med vin på sår (begyndelsen af 1400-t; 1).

Christiern Pedersen 1533: koges med sukker i vin eller øl og drikkes for gammel hoste (18b), knuses i vin til drik for maveonde, kogt med svinefedt til salve på kropsside for sidesting (46b), nedfalden endetarm gnides med de kogte frø eller urten pålægges (50b), knust i vin til drik for nyresten (55b), pulveriseret til plaster på lænderne, over blæren og på kønsdelene mod lidelser i urinvejene (57b).

Henrik Smid 1546ff: dekokt med vand eller vin og tilsat sødemiddel eller destilleret vand af planten drikkes for gammel hoste; samme renser leveren, milt, nyrene og uren livmoder; dekokt drikkes mod uterusmerter, uddriver urinen, menstruationen og »al uhumskhed«; urten blandes med honning til gurglevand, der læger sår i hals og strube; saften dryppes i ører for smerter og susen, samme eller destilleret vand af planten bruges som dulmende omslag på »den vilde ild« (hudsygdom), hede sår, hævelser, brandsår; saften med blyhvidt er en kostelig salve til sidstnævnte lidelser, læger også rindende skab, pletter og sår; kogt med brøndkarse i vin

til urindrivende omslag over blæren, lagt på maven stiller det underlivssmerter, som ikke skyldes forstoppelse.

Simon Paulli 1648, 102f: springknap er bedst blandt de blødgørende urter, som omslag omkring kønsdelene eller til klyster for blæresten, som knuses deraf og urinen uddrives; drikkes destilleret vand af planten, åbnes leveren, milten og nyrene, saften gnides på skab, kløe og ringorm; afkog bruges til badning af skorper og sår i børns hoveder; nogle kvinder lægger de grønne blade på hænder og fødders hedeblegner, de bruger dem også blandet med olie af hvid lilje, rosen- og kamilleblomster og brødkrummer til omslag på ømme hævdede bryster, nogle regner det for et godt middel mod tandpine at væde tanden med saften, hvori er slukket glødende rød marmorsten.

Saften blandet med sirup indtages for vattersot (1796; 2); udtræk af planten er blødgørende, kølende og urindrivende (3), dekokt af springknap og persillerod driver urinen, og urten indgik i middel for nyresten (begyndelsen af 1700-t; 4).

Farmakopeen 1772 anfører bladene.

Den knuste plante gives kvæg for hoste og åndenød (1577; 5); indgår i omslag mod hestens ørensygdomme og råd mod dens engbrystighed og hævelser (6).

Lagt i korn skal springknap kunne fordrive »kornorm« (3, 7).

LITTERATUR: (1) 15 27,78f; (2) 739 1,655; (3) 398 1806,146; (4) 488o 244,270; (5) 841 25; (6) 83 55,62,115; (7) 739 1,1796,655; 398 1806,146.

Springknap. Simon Paulli: *Flora Danica*, 1648.

Morbær, *Morus*

SORT MORBÆR, *Morus nigra*, der sandsynligvis stammer fra Persien, er hos os et indtil 7 m højt træ med tæt bred krone, blade af vekslende form og store brombærlignende, mørkt purpurrøde til sorte frugter.

Dyrkes hist og her i haver, fritstående eller som espalier, men er temmelig frostømfindtlig, hvorfor bestanden udtyndes i strenge vintre, de ældste og største eksemplarer findes nær kysten i landets sydlige egne.

MORBÆR o. 1530ff, *marbom* slutningen 1400-t, *mulbær* 1623–48 – afledt af det botaniske slægtsnavn, der kan være beslægtet med græsk mauros 'maurer' (araber) og sigter da til frugtens mørke farve.

PLANTNING, FRUGTENS ANVENDELSE

Frederik II giver 1569 ordre til at plante 20 morbærtræer i Skanderborg slotshave, 1607 plantes fire i Rosenborg have og yderligere 44 i årene 1615–19, de omtales 1642; 1734 nævnes morbær fra en planteskole i København (1). I 1700-t er sort morbær et ret almindeligt mode-træ i hovedstadens haver, men fra begyndelsen af 1800-t på retur (2), dog bliver det plantet i adskillige fynske byhaver, vistnok indført fra Tyskland (hertugdømmerne) (1). Danmarks »ældste« morbærtræ på Slotsholmen ved gl. Proviantgårds gavl mod Christians Brygge skal være plantet på Christian IV's tid (1b). Fåborg har været kendt for sine mange meget gamle morbærtræer (3), det »måske ældste og største på Fyn« omtales 1841 som voksende i Hofmans-

Morbær. Simon Paulli: *Flora Danica*, 1648.